

ЮРИДИЧЕСКИ ПРЪГЛЕДЪ

Държавна и сѣдебна промѣна въ Сърбия.

С. С. Бобчевъ — София.

I.

Малко история.

Нашитѣ съсѣди, сърбитѣ, иматъ незавидното щастие да виждатъ доста чести държавни прѣврати въ земята си. Не отдавна, срѣщу сами Благовецъ, тѣ видѣха още единъ и доста оригиналенъ*). На 24-й мартъ Негово Кралевско Величество Александръ Обреновичъ IV съ една прокламация, издадена на единайсѣтъ часа и четвъртъ слѣдъ пладня обяви на сърбския народъ, че спира (суспендира) за късо врѣме дѣйствието на Сърбската Конституция отъ 6 априлъ 1901 година. Нѣма да влаземе тукъ въ разглеждане на онѣзи мотиви, които въ дѣйствителность сѣ побудили младия сърбски господаръ да посегне още единъ пѣтъ на такава смѣла работа, каквато е тая на едно спиране конституцията въ една страна, та макаръ това спиране да е за единъ часъ. Кралъ Александръ и други пѣтъ се е отличавалъ съ подобна смѣлость. Знае се, че откакъ баща му кралъ Миланъ на 22 февр. 1889 г. абдикира (оттегли се), на прѣстола ветъжи кралъ Александръ, обаче поради малолѣтие трѣбваше да му се назначи регентство. Това и стана. Трима отъ най-изпиталитѣ кралеви приятели: Иованъ Ристичъ, генералитѣ Вѣлимарковичъ и Протичъ бѣха избранитѣ. Тѣ не можаха да завършатъ задачата си до край и да вржчатъ кралю Александру на 1893 г. браздитѣ на управлението, при напълняне на него-

*) „Единъ прѣвратъ полусериозенъ, полукомиченъ стана въ Бѣлградъ, — казва личниятъ френски публицистъ Франсисъ Шармъ, — дѣто кралъ Александръ си играе съ Конституцията, която дарува на страната си, както единъ гъозъ-боджия съ чашката си.“ (Revue de deux mondes отъ 15 апр. тази 1903 год. , стр. 358.)

витѣ години. Кралтъ намѣри, година и повече по-рано, че е доста възмжжалъ за да посегне и вземе самъ тия бразди. И той махна регентството въ 1891 г. и повърна баща си въ Сърбия, при все, че тоя бѣше се задължилъ срѣщу една награда отъ 2,000,000 рубли да живѣе вънъ отъ страната. Това бѣ първи прѣвратъ.

По-късно, въ 1897 г., главнокомандующиятъ на сърбскитѣ войски кралъ Миланъ съ сина си прави новъ прѣвратъ, унищожава конституцията, която самъ той бѣше изработилъ въ 1888 г., повръща оная отъ 1869 г. и повика на властъ Владанъ Джорджевичъ. Това бѣше втори държавенъ ударъ, съ който се отличи кралъ Александръ подъ ръководството на баща си. Владановото управление трая до 1900 год.

Така кралъ Александръ извикваше недоумѣнето на свои и чужди. Особно обаче той смая свѣта още повече въ 1900 г. прѣзъ лѣтото, когато въ отсъствие на баща си, тогава въ Вѣна, скрои и извърши своята годѣвка и женидба за Драга Машинъ, по баща Люневица, хубава и умна сръбкиня, която му бѣше легнала на сърдце. Кралъ Александръ тогазъ не се спрѣ нито прѣдъ заплашванията на краля-баща си,¹⁾ — тогава диктаторъ и генералъ комендантъ на сръбската войска, отъ 1897 год., — нито прѣдъ молбитѣ, прѣдупрѣжденията и дори клетвитѣ на майка си, — кралица Наталия, скиталка по чуждитѣ земи. Той, както казваше въ прокламацията си къмъ сръбския народъ, слушаше само велѣнията на своето сърдце.

На другата година слѣдъ женидбата си кралъ Александръ дарува на народа си, октроира му една нова Конституция, позната подъ названиее Уставъ отъ 6 априль 1901 г. Споредъ тая Конституция въ върховнитѣ държавни уредби влазяха Държ. Съвѣтъ, Сенатъ и Скупщина (народно събрание). Тая нова конституция можа да помири по-умѣреннитѣ въ Сърбия партии: радикална, либерална и напредняшка, които се притекоха искрено да помогнатъ на отечеството си и на короната. Видни радикали, като Георги

*) Пълниятъ съ тревоги и крайности животъ на кралъ Милана читателтъ може да срѣдне въ кратцѣ изложенъ въ „Българска Сбирка“, отъ 1901 год., стр. 215. Миланъ се помина въ Вѣна на 30 януарий 1901 година. Той биде погребенъ тържественно въ Крушидолския мѣнастиръ, не далечъ отъ Карловци (Срѣмъ, въ Австрия), въпрѣки желанието и разпореджанието на кралъ Александра да бжде той доведенъ и погребенъ въ Бѣлградъ. По тоя начинъ австрийското правителство изпълни едно писмено Миланово завѣщание, което било вржчено графу Голуховскому. Държавното значение на тоя актъ и международното му становище сж прѣдметъ на статията въ „Юр. Пр.“ 1901 г., стр. 113 подъ насловъ: „Присъединението на кралъ Милана“ отъ В. Стойковъ.

Симичъ, Михаилъ Вуичъ, Н. Пашичъ, Милованъ Миловановичъ, Д-ръ Миленко Весничъ и др., искрено поднесоха своитѣ дарби на служене на страната. Колко и да не бѣха напълно задоволени отъ една октроирана конституция и въздишаха за тая отъ 1888 г., радикалитѣ, които сж грамадното болшинство въ страната, се помириха съ положението. Тѣ взеха участие въ изборитѣ, встѣпиха въ Държавния Съвѣтъ, въ Сенатъ, въ Скупщина, една година и повече тѣ вземаха участие въ управлението, до дѣто кралъ Александръ помисли, че е врѣме да прибѣгне пакъ до абсолютистско управление и повика на властъ сегашното правителство на Цинцаръ-Марковича, казватъ, личенъ любимецъ на короната.

Това Кралътъ направи, въпрѣки явното болшинство, което имаше въ скупщината радикалното правителство, а главно безъ да се обеснятъ причинитѣ на единъ такъвъ обратъ.

II.

Мотивитѣ на промѣната.

Най-новиятъ прѣвратъ въ Сърбия е крайно любопитенъ и характеренъ. За юриста, изучвачъ на държавното право, както и за всѣкиго, боравещъ съ обществовѣдението, тоя актъ на кралъ Александръ има не една точка за анализиране. Въ прокламацията къмъ своя народъ отъ 24 мартъ 1903 год., кралъ Александръ казва:

„Вѣренъ носителъ на Таковската идея, изразена въ Таковското знаме, около което се бѣ сплѣтило въ началото на миналия вѣкъ всичко, що съ съгласие и единство дише за общото сръбско дѣло, азъ, проникнатъ отъ тази светиня на своитѣ прадѣди, цѣлия си животъ посветихъ на съгласието, единството, щастието и напрѣдка на цѣлия сръбски народъ. Съ такъвъ чувствъ, съ такъвъ свои идеали, азъ прѣди двѣ години дарувахъ нова конституция на нашето отечество и съ това изпълнихъ по-рано дадената си господарска дума.“

„Но — продължава по-нататъкъ прокламацията — веднага въ началото на живота на новата конституция, при първитѣ стѣпки на нейното ввеждане въ живота отъ онѣзи политичари, които взимаха участие при създаването ѝ, тръгна се по такава едностранна и врѣдителна посока, щото споредъ негоднитѣ закони, които се създадоха върху основата на конституцията, и самото народно прѣдставителство, което поникна отъ нея, тръгна по пътъ, който не можеше да задоволи нито моитѣ очаквания

за благо на нашето отечество, нито надеждитѣ на моя народъ за неговото съгласие, единство и напредѣкъ въ нашата заружна свята задача за общо щастие, задоволство и по-добра бждинна на нашето отечество.“

„Още отъ първитѣ дни отъ дѣятелността на Народната Скупщина избиха силни домогвания отъ този факторъ на законодателната власт да ветхпи върху правата на Короната като върховна власт и като други факторъ на законодателство, а печатътъ, по създадения за него законъ, нападаше и нанасяше голѣми врѣди и на прѣстола, и на войската, и на черквата, и на частнитѣ лица, па и на самото наше отечество.

„Съ това врѣдително развиване на нашия политически и държавенъ животъ, и поради лошото прилагане на конституцията, отиде се толкова далечъ, че почнаха да се развиватъ и да взематъ ходъ и такива политически струи, на които едничката задача е била, щото тази конституция, що дарувахъ съ цѣль за правилно развитие на политическия животъ на Сърбия и на всички фактори въ нея, тѣ употрѣбиха да уврѣждатъ моя народъ и неговия напредѣкъ и да дирятъ онова, що е напълно забранено отъ конституцията, като се ползуваха отъ онова, що бѣ дадено отъ нея.“

Кралтъ казва, че се съгласявалъ отъ отстѣпчивостъ и любовъ къмъ законодателното дѣло на много неприятни нему закони; но сега вече вижда, че „политическитѣ страсти ще уврѣдятъ тежко страната“.... „Работитѣ на Балканския полуостровъ сж сериозни. Сърбия има напълно нужда отъ редъ, съгласие, миръ и прибраностъ. Тя трѣбва да бжде примѣръ на миръ, и готова всѣка минута да защити своитѣ важни интереси, ако би било нужно. За това и азъ, като носител на Таковското знаме и на сръбската народна мисль, не мога ни часъ да чакамъ за да повърна на отечеството реда, съгласието, твърдостта и силата.“

Поради тѣзи съображения спира се за късо врѣме конституцията отъ 6 априль 1901 г. до по-нататъшно кралско разпореждане. И „като взема въ ржцѣ вършенето на всички най-висши държавни власти“, кралтъ нарежда, това, което ще има сила на законъ :

1. Указътъ за назначаване сенатори отъ 6 апр. 1901, както и сетнѣшнитѣ укази за допълнителни назначения прѣставатъ да сж въ сила, като да не сж нито били. (Отъ това слѣдва, че

Сенатътъ се разпуска). Също и всички членове на Държавния Съвѣтъ се турятъ на разположение, споредъ постановленията на § 34 отъ закона за гражд. чиновници.

2. Народната Скупщина, която е избрана за периода на 1901—1904 г. се разпуска; а мандатитѣ на избранитѣ сенатори за 1901—1906 г. прѣставатъ да сж въ сила.

3. Прѣставатъ да сж въ сила и се отмѣняватъ слѣднитѣ закони:

а) Законътъ за печата отъ 18 дек. 1901 г.

б) Законътъ за изборъ членове на народното прѣдставителство отъ 12 декемврий 1901 год.;

в) Законътъ за общинитѣ отъ 12 мартъ 1902 год.;

г) Законътъ за дѣлопроизводството (вжтрѣшенъ редъ) въ Сената отъ 21 май 1902 год.;

д) Законътъ за дѣлопроизводството въ Народната Скупщина отъ 21 май 1902 год.;

4. Встѣпватъ въ законна сила и се повръщатъ въ дѣйствиe:

а) Законътъ за печата отъ 12 мартъ 1881 г. съ измѣненията и допълненията отъ 12 юний 1882 г., отъ 11 юний 1884 г. и отъ 9 юлий 1898 г.; б) Законъ за общинитѣ отъ 24 мартъ 1866 г. и измѣн. и допълн. отъ 8 окт. 1875 г., отъ 14 юлий 1878 г., отъ 28 дек. 1879 г., отъ 11 юний 1884 г. и отъ 24 априль 1885 г.²⁾

Още се е четѣла тази прокламация въ Сърбия, та дору и въ Бѣлградъ, на 25 мартъ въ официалнитѣ „Српске Новине“, когато застигва слѣдния извънреденъ брой отъ сжщия вѣстникъ³⁾, на чело на който е била отпечатана втора прокламация, носяща дата 25 мартъ, Благовець. Въ тази прокламация се казва:

„Народу сърбскому. Обявямъ на моя милъ и вѣренъ народъ: че повръщамъ въ пълна сила и дѣйствиe Конституцията отъ 6 априль 1901 г. Споредъ 106 чл. отъ нея, доживотнитѣ членове на Сената, назначавани по чл. 70 отъ Конституцията, ще изработятъ приврѣмененъ изборенъ законъ, както и приврѣмененъ правилникъ за дѣлопроизводството въ двѣтѣ камари. Мандатитѣ за първи избори ще важатъ: за прѣдставителитѣ на Народната Скупщина до 26 май 1907 г., а за избранитѣ сенатори до 8 септ. 1909 г.

²⁾ Тази прокламация „српском народу“ е обнародвана въ сърбския официаленъ вѣстникъ „Српске Новине“, брой 67 отъ 25 мартъ 1903 г.

³⁾ Вж. „Српске Новине“ отъ 25 мартъ, брой 68.

„На всички земски власти заповѣдамъ да постъпватъ съгласно съ него, и всѣки да му се подчинява: на всички ви проваждамъ своя кралевски поздравъ, като моля Всемогъщаго Бога да защити милото ни отечество. Даденъ въ Бѣлградъ, въ нашия Кралевски Дворъ, на Благовецъ, 25 мартъ, 1903 год. Александръ, с. р.“

III.

Новиятъ съставъ и характеръ на виспитѣ държавни уредби.

Горнитѣ държавни документи ние даваме изцѣло за да се запознае нашиятъ читателъ и съ формата, и съ съдържанието имъ. Тѣ сж исторически и държавно-правни документи, та заслужватъ това. Едноврѣменно Кралтъ пристъпва къмъ работа за развиване на държавната промѣна. На първо мѣсто, той пакъ задържа на власть кабинета на генерала Димитрия Цинцаръ-Марковичъ. Съ указъ отъ 24 мартъ той уволнява прѣдседателя на Държавния Съвѣтъ Георги С. Симичъ, бивши министръ-прѣдседатель, и членовѣтъ му. Съ други указъ отъ 25 той назначава за доживотни сенатори 24 души, въ които внимателно се е пазило да не попадне нѣкой радикалъ. За прѣдседатель на Сената се назначава генералъ Иованъ Белимарковичъ, а за подпрѣдседатели: Стоянъ Велковичъ и Филипъ Христичъ.

Все въ този редъ на мѣроприятия кралъ Александръ е издалъ същеврѣменно указъ за съставянето Държавния Съвѣтъ отъ 12 лица, въ които да не влязатъ прѣдишнитѣ радикали (Симичъ, Вуичъ, Велемировичъ и др.). За прѣдседатель на Държ. Съвѣтъ е назначенъ генералъ Антоний М. Богичевичъ, членъ на Сената, за подпрѣдседатель Владимиръ Иовановичъ — членъ на Сената и за членове: Живанъ Живановичъ, Ефремъ Андоновичъ, Жоржи Стефановичъ, Любомиръ Клеричъ, Алекса С. Иовановичъ, Андра Джорджевичъ, Светозаръ Гвоздичъ, Лазаръ Поповичъ, Никола Стефановичъ и Аронъ Минчичъ, които сж и членове на Сената, назначени до животъ.

Като се проучатъ тѣзи двѣ прокламации; като се има въ видъ врѣмето, което е изминало между едната и другата; като се прѣгледатъ и указитѣ, които слѣдъ това сж били издадени веднага — а именно додѣто народътъ въ Сърбия е спѣлъ буквально и за които поменахме по-горѣ — ясно се вижда, че на Благовецъ, 25 мартъ 1903 г., е осъмналъ сжщиятъ държавно-

правни и публично-правни строй и редъ въ Сърбската Държава, който е билъ и на 6 априль 1901 г. по пладня, т. е. веднага слѣдъ прогласяването на Конституцията, що встѣпи въ тоя мигъ въ животъ. Разликата е само въ това: че сега важатъ и законитѣ, които подиръ 6 априль 1901 г. се създадоха по парламентаренъ редъ и не сж отмѣнени слѣдъ ношната прокламация отъ 24 мартъ, 1903 г.

Става, прочее, отъ всичко това безспорно едно нѣщо: че кралъ Александръ само за минутка е „поелъ въ ржцѣ вършенето на всички най-висши държавни власти,“ и че той автократската си власть е упражнилъ само толкозъ врѣме, *колкото му е трѣбвало, за да отнеме правата и положението на известни лица*, които, — като сенатори, респективно и държавни съвѣтници — били сж спечелили това положение, по негово благоволение, подиръ 6 апр. 1901 г.⁵⁾

Единъ отъ сръбскитѣ недѣлни правни органи какъвто е „Глас права“ като се отказва да разгледва положението, що правителството е завземало въ оная кратка междина отъ врѣме, когато е дало оставката си, веднага приета, до повръщането му на власть, врѣме прѣзъ което е извършенъ прѣврата казва така: „сѣ извършеното не е поврѣдено началото на държавното устройство, изразено въ Устава отъ 6 апр. 1901 г., освѣнъ, ако би се взело во видъ че неповрѣждането на това начало е било свързано съ личности.“⁶⁾

Едва ли обаче може да се приеме това смѣло твърдѣние на сръбския юридически журналъ. Ако дори не е нищо поврѣдено на началото на държавното устройство, не стига ли тази колосална врѣда, че съ конституцията въ страната може да става въ нѣколко часа такава игра: да се спира, да се измѣнява за единъ мигъ цѣлото законодателство съ практическата цѣль да се промѣни личния съставъ на върховнитѣ учрѣждения въ страната? Но намъ не се ще тука да подлагаме на една критика факта който е още прѣсенъ и изглежда да е много горещъ, деликатенъ и партиенъ...

⁵⁾ Вж. Две „кравельске прокламације“ въ „Глас Права, судства и администрације“, П. Београд, брой 13 (22). Власници и уредници Милан Ст. Марковичъ и Коста П. Јездичъ. Стр. 290.

⁶⁾ Сжщо мѣсто, стр. 291.

IV.

Съдийската несмѣняемостъ и промѣна.

Съ кралевски указъ отъ 24 мартъ, т. е. отъ същия день, когато е издадена първата прокламация, обнародванъ е законъ, съ който членъ 34 отъ закона за съдниците отъ 19 ян. 1901 г. отмѣнява и вмѣсто него постановява: „По изключение отъ чл. 8 на тоя законъ ще стане новъ изборъ за прѣдседателитѣ и съдниците на всички съдилища, освѣнъ за прѣдседателя на касационния съдъ, въ срокъ на 15 дена. Този изборъ ще извърши, споредъ членъ 8 отъ същия законъ, подъ прѣдседателството на министра на правосъдието, особна комисия, която кралтъ ще назначи, по прѣдложение на министра на правосъдието, и подиръ изслушване министерския съвѣтъ.

„Прѣдседателитѣ и съдиитѣ (сегашнитѣ), които съ тоя изборъ не бждатъ потвърдени, ще се уволнятъ съ указъ на разположение и съ тѣхъ ще се постъпи по-нататкъ по закона за гражд. чиновници.

„Този законъ влязъ въ сила отъ деня, когато го подпише кралтъ.“ (курсивъ нашъ.)

И на 26 мартъ кралтъ вече издава указъ за състава на тая съдийско-избирателна комисия, прѣдседател на която е министрътъ на правосъдието, а членове — лица напълно зависими отъ върховната властъ, каквито сж прѣдседателя на касационния съдъ, министрътъ на вътрѣшнитѣ работи, подпрѣдседателя на сената, и единъ членъ отъ държавния съвѣтъ, а всичко съ министритѣ петъ души. Тази е комисията, която въ 15 дневенъ срокъ направи едно „прѣчистване въ съдилищата,“ като „избра“, едни или остави на мѣстата имъ други, които бѣха достойни, споредъ комисията, да продължатъ съдийската си дѣятелность.

Касационниятъ съдъ на сърбското кралство състои отъ три отдѣления, всѣко по петъ души, а всичко отъ 15 души. Сега новоназначенъ прѣдседател е г. Наст. Антоновичъ, който е и прѣдседател на първото отдѣление. Апелативниятъ съдъ, единъ за цѣлото кралство, състои отъ двѣ отдѣления по петъ души, включително съ прѣдседателитѣ.

Окончателниятъ съставъ на Кас. Съдъ е „избранъ“, на основание чл. 8 и измѣн. на чл. 34 отъ з. за съдиитѣ отъ 29

7) Вж. „Српске новине“ отъ 25 мартъ, бр. 67.

лет. 1901 г., и е потвърденъ съ кралевски указъ отъ 29 мартъ т. г., а на 31 мартъ сж били раздѣлени и по отдѣления. Върху основа на сжщитѣ наредби отъ закона за сждиитѣ и съ указъ отъ 31 мартъ, Кралътъ е назначилъ апелативнитѣ сждии, а на 2 априль тѣ били вече разпрѣдѣлени по отдѣления.

И окръжнитѣ сждилища не останаха не засегнати отъ новата промѣна. Съ указъ отъ 4, 5 и 6 апр. и тѣ бѣха, слѣдъ надлъжния изборъ отъ поменатата комисия, напълнени съ нови сждии. Въ Сърбия сега има слѣднитѣ окръжни или първостепенни сждии: 1) Алексиначки; 2) Бѣлградски за града; 3) Бѣлградски за окръга; 4) Бѣлградски търговски; 5) Врански; 6) Горньо-Милановачки; 7) Зайчерски; 8) Иагодински; 9) Вальевски; 10) Бняжевачки; 11) Крагуевачки; 12) Крушевачки; 13) Неготински; 14) Пожаревачки; 15) Прекуначки; 16) Ужички; 17) Лесковачки; 18) Лознички; 19) Нишки; 20) Пиротски; 21) Смедеревски; 22) Чуприйски; 23) Чачакски; 24) Шабачки. Съставътъ на тѣзи сждилища е отъ 3 души обикновенно; нѣкои обаче иматъ по 5 — 7 души.

Тѣзи своеобразни „избори“ и „назначения“ явно отговориха на програмата на Цинцаръ-Марковичева режимъ. По тоя начинъ не само се откѣни несмѣняемостъта на сждиитѣ въ Сърбия чрезъ единъ прѣвратъ, но се и настаняватъ сждии, които сж удобни на една котерия.⁸⁾

Сръбскиятъ опозиционенъ печатъ, който продължава и при сегашния доста тежкъ режимъ на Цинцаръ-Марковича, да се извазва смѣло, не скрива цѣльта, която се е гонила и въ тоя случай: да се създаде и отъ магистратурата едно орждие послушно на абсолютическитѣ стремежи на тоя режимъ.

⁸⁾ Желасцинтъ да се запознае съ външната страна на сръбското правосудие може да види; „Въ Бѣлградскитѣ сждилища“ (Откъслекъ изъ забѣлѣжитѣ ми: „Пътномъ изъ сръбскитѣ земи“). Ю. П. IV. 581.